

Konu: **Kadim Diller ve Yazılar**

Yazı: **47**

Hitit Dili Hakkında

Doç. Dr. Haluk BERKMEN

Hititler Anadolu'da M.Ö. 1700 ile M.Ö. 1200 yılları arasında güçlü bir imparatorluk kurmuş bir halktı. Orta Anadolu'da ve özellikle Alacahöyük bölgesinde Hititlere ait pek çok kayıtlı belge, duvar resimleri ve duvar kabartmaları yanında, küçük süs eşyaları ile iri heykeller de bulunmuştur. Bu eşyalar dünyanın birçok müzesinde sergilenmektedir.

Hitit dilinin Hint-Avrupa dil grubuna ait olduğu ve bu dil grubunun Anadolu kolu olduğu kabul edilir. Hitit adı bu kadim halkın gerçek adı değildi. 19. yüzyılda Anadolu'da çalışmış bazı bilimciler (arkeologlar) tarafından konmuştur. Bulunan belgelerde ülkelerinin adı **Hatti** ve dilleri de **Nesili** veya **Nesa** dili olarak geçmektedir. Hititçenin bir Hint-Avrupa dili olduğu Çek dilci Bedrich F. Hrosny (1876-1952) tarafından ilan edilmiştir. Bu iddasının temelini de iki sözcük oluşturur. Bunlar: **Wadar** ve **Ezzan** sözcükleridir. Hitit dilinde Wadar /su/ ve Ezzan /yemek/ fiiline karşılık geliyor. Su sözünün Almancası /wasser/ ve İngilizcesi /water/ oluşu bu görüşü kuvvetlendiriyor. Keza 'yemek yemek' Almanca /essen/ ve İngilizce /eat/ olmaktadır. Fakat diğer Hint-Avrupa dillerinde bu ilişki bulunmamaktadır. Örneğin, İtalyancada 'su' /aqua/ ve 'yemek yemek' /manca/ olup, /wadar/ ve /ezan/ sözcüklerine hiç benzemiyor.

'Wadar' sözündeki W çift U olarak okunabilir. İngilizce 'W' harfine "double u" denir ki, /çift u/ demektir. Şu halde W /uu/ şeklinde okunursa Türkçedeki 'ulu' (kutsal, yüce) sözü ile ilişkili olabilir. İngilizcedeki 'w' ile başlayan sözcükler bakalım: **'Woman'** /Ulu-men/, yani ulu kişi oluyor. **'Wood'** /ulu-ot/, yani ulu ateş oluyor. **'Wind'** ise /ulu-ind(iren)/, yani **indiren ulu güç** oluyor. Kadim dönemdeki anaerkil toplumlarda kadınlar yönetici idi. Bu bakımdan 'woman' sözünün kökeni 'ulu kişi' olmasına şaşmamak gerekir. W → Ulu ilişkisini 'wadar' sözüne uygularsak **Ulu-dur** sözü karşımıza çıkıyor. Bu da suyun Hititler tarafından kutsal kabul edildiğine işaret ediyor.

'Ezzan' sözüne gelince; bu sözcüğü de Almanca 'essen' sözü ile değil de Türkçe **/ezen/** sözüne benzetebiliriz. Yemek yerken dişlerin yaptığı eylem ezmek ve parçalamak olduğu düşünülürse, Ezen → Ezzan ilişkisi çok daha akla yakın görünüyor. Zira Almanca 'essen' (yemek yemek) sözünün kökeni de pekâlâ 'ezen' sözü olabilir.

Hititlerden önce Anadolu'da yaşamış olan Hatti adlı bir halk vardı. Hattilerin dili ise Hint-Avrupa dil grubuna ait olmadığı ve Asya veya Kafkas kökenli olduğu biliniyor. Şu halde Hitit dilinin Hatti dilinden dönüşmüş olduğunu güvenle söyleyebiliriz. Zira, yukarıda sözü edildiği gibi Hititler ülkelere 'Hattili' yani **Hat-ili** diyorlardı. 'Hat' sözünü onların başkenti olan

Hattuşuş adında da buluyoruz. Acaba 'Hat' sözünün başındaki H harfi sonradan eklenmiş bir telaffuz sapması olabilir mi? Eğer H harfi okunmazsa At-ili → Hattili ilişkisi ortaya çıkar. Bu da 'at ülkesi' anlamına geliyor. At ülkesi tanımı Hatti halkının Asya'dan atlarıyla gelmiş olduklarına işaret ediyor. Asıl adı Kurt Marek olan **C. W. Ceram**, Hititlerin atlara özel önem verdiklerini ve iki atın çektiği savaş arabalarını geliştirdiklerini şu sözlerle ifade ediyor (Kaynak: **Tanrıların Vatanı Anadolu**, C. W. Ceram, sayfa 107, Remzi Kitabevi, İstanbul).

"Hititler tarafından mükemmel biçimde geliştirilmiş hafif savaş arabası, çağı için kuşkusuz öylesine yeni bir silah olmuştur ki, biz bugün onu haklı olarak bir 'icat' diye niteliyoruz"

Asya'dan Avrupa'ya göç etmiş olan Macarların en tanınmış kralı Atilla idi. Macarların Hun Türklerinden türedikleri ve ülkelerine Hungary dedikleri biliniyor. M.S. 395-453 yılları arasında yaşamış Hun imparatoru Atilla adı **At-illi** olarak ayrılabilir. Volga deresinin eski adının Etil olduğu bilinmektedir. Atilla adının Etili sözünden türediği ve Hunların Hazar denizinin kıyılarından batıya geldikleri görüşü de oldukça yaygındır. Alta solda Volga (Etil) deresi ve sağda Atilla'nın tahmini resmi görülüyor.

Hitit dili uzmanı Prof. Dr. Ahmet Ünal Hititçe ile ilgili bir araştırma yayınlamıştır. (Kaynak: **Hitit sarayındaki Entrikalar Hakkında Bir Fal Metni**, Ahmet Ünal, Dil tarih Coğrafya Fakültesi yayını No: 343, 1983, Ankara). Bu çalışmada geçen bazı sözcükler şunlardır:

Dingir-lim: 'Tanrım' demektir. Sümerce 'Dingir' sözünün Tanrı demek olduğundan ve Tengri sözünden türediğinden **40** sayılı **Pasifik Dağılımı** başlıklı yazımda söz ettim. Asya'dan dağılan kadim bir kültüre ait olan bu sözcük, Anadolu'ya kadim dönemde gelmiş olan Hititler tarafından da kullanılmış olduğu anlaşılıyor.

Ana-Dingir: 'Tanrıça' demektir. Türkçe kökenli bir sözcük olduğu bilinen 'ana' ile Tanrı anlamına gelen 'Dingir' birleşerek 'dişi tanrı' veya Tanrıça sözünü oluşturmuştur. Bu şekilde oluşturulan birleşik bir sözcük Hititçenin –tüm Ural-Altay dilleri gibi- bitişken bir dil olduğunu gösteriyor.

Ana Sal-Lugal: 'Ana kraliçe' demektir. Burada 'Lugal' sözü kral demek olup 'Sal-Lugal' da kraliçe anlamına gelmektedir. Demek ki o dönemde kralın birçok eşi vardı ve içlerinden sadece biri *ana kraliçe* unvanını taşıyordu.

Muşen Hurri: 'Muşen' /Kuş/ demektir. 'Muşen Hurri' ise Hurri adını verdikleri /Hurri kuşu/ olmaktadır. **Huri** sözünü 'cennet kızı, uçan melek' anlamında halen kullanmakta olduğumuzu hatırlatmak isterim. Hurri kuşunun tüylerinden yaptıkları elbiseyi ve eteği sadece krallar ve kraliçeler giyebilirdi. Metinde bu eteğe **termaz** dendiğini okuyoruz. Kuş tüylerinden oluşmuş hafif ve havadar bir kıyafet olan 'termaz' sözünde /**ter yapmaz**/ anlamı bulunabilir mi?

Bu tür eteklerin Sümer kültüründen türediği görüşü hâkimdir. Sümer ve Hitit dillerinde bulunan birçok sözcüğün benzerliği ile 'termaz' eteklerdeki bu çarpıcı benzerlik her iki kültürün ortak bir kökenden türediğine işaret ediyor. Alttaki resimlerde farklı bölgelerden birkaç tane tüy etek 'Termaz' (Yunancası **Kaunakes**) görülüyor. Hepsinde ortak olan benzer tüylerin bulunuşu, Türkmenistan-Anadolu-Mezopotamya ilişkisine işaret ediyor.

Kılılu: Başlık veya başa takılan çelenk (Kaynak: Yukarıda sözü edilen Hititçe fal metnini içeren eserin 82. sayfasında). Eserde kralların, kraliçelerin ve hatta rahiplerin bu takıyla süslandiklerinden söz edilmektedir. Yukarıdaki resimlerde çeşitli başlık türleri görülüyor. Günümüz Türkçesinde dahi 'kıl' sözü **saç** yerine kullanılıyor. Şu halde 'kılılu' /**kutsal saç**/ olarak çevrilebilir. Zira 'kılılu → kıl-ilu → kıl-ulu, yani 'ulu kıl' veya 'kutsal saç' olmaktadır. Kadim dönemlerde tüm yöneticilerin başlık taktıkları biliniyor. Böylece, 'başlık taşımak' ve 'taç takmak' geleneğinin Asya kökenli olduğu iddia edebiliriz.

Tüm bu benzerliklerin ışığında Hititçenin Ural-Altay dilleri ile Hint-Avrupa dilleri arasında köprü görevi yaptığını ve kadim Türkçe ile ilişkili olduğunu ileri sürebiliriz.

Bu görüşe destek olarak yandaki resimde geç Hitit çağına ait bir kabartma görülüyor. Kıyafetin tüylerle kaplı oluşundan ve başlıkta boğa boynuzları bulunuşundan, bu kabartmanın bir krala ait olduğu anlaşılıyor.

Boynuzlu hayvanların ve özellikle dağ keçisinin Asya Türkleri tarafından kutsal sayıldıklarını biliyoruz. Anadolu'ya gelen kavimlerde dağ keçisinin yerini boğa (güç simgesi olarak) almıştır. Boğa boynuzları ile ilgili olarak, **29** sayılı **B Harfinin Gelişimi** başlıklı yazıma bakınız.

Yandaki resmin kaynağı:

The Hattian and Hittite Civilizations, Ekrem Akurgal, sayfa 236, Kültür Bakanlığı yayını, 2001 Ankara.